

Сагайдак Дарина Сергіївна
магістрантка історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
науковий керівник: к.ю.н., доцент **Рудницька О. П.**

Система органів влади за «Конституцією Пилипа Орлика»

У період політичної кризи особливої актуальності набуває тема української правової традиції. Одним з найбільш відомих правових актів в історії України можна назвати «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» або Конституція Пилипа Орлика.

Як відомо, на час написання документу, уряд гетьмана мав надії про швидке повернення з еміграції до України. Саме тому Конституція є не просто теоретичним проектом, а цілком реальним документом з чіткою структурою. Юридичної сили ця угода мала набути після повернення з еміграції на території всієї України. Форма укладання договору та широке коло сфер регламентації політичного та світського життя тогочасної держави дає підстави закріпити за ним статус «конституції».

5 квітня 1710 року під Бендерами укладається договір між Генеральною старшиною й Запорозьким Військом та новообраним гетьманом. «Ми, старшина, Кошовий Отаман і все Військо Запорозьке, укладаємо договір з Ясновельможним Гетьманом і постановляємо в акті обрання Його Ясновельможності, навечно зберігати у Війську Запорозькому такий закон, щоб у нашій батьківщині першість належала Генеральній старшині як з огляду на її високі служби, так і у зв'язку з постійним перебуванням при гетьманах» [2, с. 55].

Для здійснення задумів П. Орлик підготував проект нових, більш досконалих і привабливих, демократичних законів про республіканський, демократичний устрій країни. Висловлюючись сучасною мовою, в Україні за Конституцією встановлювалася парламентська республіка. Основою її мало стати загальне виборче право, виборність усіх цивільних та військових посад і принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову [3, с.3]. Свідченням цього є намагання обмежити свавільну владу гетьманів, які перейняли самодержавний стиль правління від російських царів. Про це йдеться в преамбулі до угоди: «І оскільки колишні гетьмани Війська Запорізького, залишаючись під самодержцями московськими, зважилися привласнити собі понад міру владу самодержавну, чим завдали значної шкоди давнім порядкам, правам та вольностям військовим, наклавши тягар на весь народ, тому присутня Генеральна Старшина і отаман кошовий з Військом Запорізьким, щоб запобігати такому безправ'ю, у найбільш сприятливий для того час, домовились з новообраним гетьманом і постановили, аби не тільки його вельможність за щасливого свого гетьманського володарювання всіх досягнутих постанов і договорів непорушно дотримувалася, але щоб і за інших, майбутніх гетьманів Війська Запорізького вони були збережені і дотримувалися так, як тепер складені» [1].

Питання державного устрою країни зачіпається в VI розділі Конституції. Самодержавний лад визнається таким, що не є притаманним гетьманському уряду, але тут же наголошується на тому, що деякі гетьмани протиправно та несправедливо привласнили собі таке право – «як хочу, так і велю». Конституція Пилипа Орлика встановлює політичну систему державної влади, згідно з якою

гетьман не є неподільним розпорядником влади. Його прерогативи обмежені з боку Генеральної ради – законодавчого органу. «У Вітчизні нашій першість серед радників належить Генеральній Старшині - як через респект до їх урядів головних, так і постійній при гетьманах резиденції; після них ідуть городові полковники, які будуть пошановані за громадських радників. [...] З усіма цими генеральними особами, полковниками та генеральними радниками теперішній Ясновельможний гетьман та його наступники повинні будуть радитися про цілісність Вітчизни, її добробут та про всі справи публічні і нічого без їхньої волі своєю владою не розпочинати, не встановлювати і рішень не приймати» [1].

Склад Генеральної ради формувався б із Генеральної та полкової старшини, а також досвідчених радників (заслужених козаків з кожного полку та з депутатів від запорозького козацтва), які ставали рівноправними членами Генеральної ради. Генеральна старшина була зобов'язана знаходитись при гетьмані та доповідати йому про стан справ у Війську Запорозькому. Вона спільно з гетьманом здійснювала управління Військом Запорозьким та контроль над зовнішньою політикою. Гетьманові заборонялось підтримувати секретні зносини з іншими державами та здійснювати таємне листування. Умовою, що обмежувала владу гетьмана, була виборність полковників і сотників. Гетьман лише їх затверджував. Генеральна старшина складала раду при гетьмані, з якою він був зобов'язаний узгоджувати свої рішення. Генеральна рада скликалась тричі на рік – на свята Різдва, Великодня та Покрови [2, с. 57].

У VII та VIII розділах говориться про етику, правові та функціональні обов'язки генеральної старшини. «Якщо б хтось із генеральних осіб, полковників, генеральних радників, значного товариства чи інших військових урядників, особливо з черні, образив гетьманську честь чи в чомусь іншому провинився, то Ясновельможний гетьман не має права сам покарати їх, а повинен буде подати до генерального військового суду кримінальну чи некримінальну справу. І яким би лицемірним чи облудним не здавався вирок, кожен, хто винен, повинен прийняти його» [1]. Тобто Генеральний військовий суд мав повноваження судити будь-якого мешканця Війська Запорозького як за кримінальними, так і іншими звинуваченнями. Всі органи влади мали керуватися лише законами. Конституція проголошувала принцип обов'язковості рішень суду для всіх членів запорозького козацтва. Гетьман не мав права втручатись у судочинство, незалежно, проти кого було порушено провадження.

IX розділ регламентує порядок виборності посад в державі, зокрема генерального підскарб'я: «загальним договором встановлюється за згодою гетьмана та загальним рішенням був обраний генеральний підскарб'ій - людина значна, заслужена, маєтна та добросовісна» [1]. Окрім цього говориться також про виборність як військових, так і посполитих урядників. Це стосується також і полковників, котрих після обрання гетьман мав лише затвердити. Аналогічним чином полковники затверджували сотенних урядників.

В останньому, XVI розділі, врегульовується питання торгівельних відносин та обмежується свавілля податкових чиновників. «Тому нехай збирачі податків та податкові чиновники збирають до державної скарбниці тільки те мито і тільки з тих товарів, які будуть виражені у майнових угодах, нічого зайвого від купців не вимагаючи і людям бідним здирства не чинячи» [1].

Гарантувати дотримання всіх викладених законів і постанов цієї Конституції повинен був сам гетьман Пилип Орлик, що також було прописане в останньому

розділі: «А сприяти цьому буде Ясновельможний гетьман своєю мудрою турботою та владою, котрому належить усі негаразди Вітчизни нашої виправляти, а права та вольності військові непорушно зберігати і охороняти» [1].

Таким чином Бендерська Конституція регламентувала державний устрій та соціально-політичне життя Гетьманщини на період 1710-1714 років. Згідно цієї угоди вперше формувалось та документально закріплювалось на законодавчому рівні положення про розподіл влади на три гілки: законодавчу – Генеральна рада, виконавчу – гетьман та генеральна старшина і судову – Генеральний суд. Крім того, встановлювалось і обмеження влади гетьмана, що мало позитивні наслідки в подальшому.

Загалом же, «Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорізького» є важливою пам'яткою політичної правової думки не лише української, а й світової історії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Догори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом запорізьким з повною згодою обох сторін // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>
2. Н.В. Сугацька Конституція Пилипа Орлика як пам'ятка політико-правової думки / Сугацька Н.В. // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – С. 55-59.
3. Р.Б. Бедрій Розподіл влад за Конституцією Пилипа Орлика / Бедрій Р.Б. // Науковий вісник львівського національного університету внутрішніх справ. – 2008. - № 3. – С. 1-6.